

ד"ר ב. קורצווייל - המבקר הלווחם

כשיבוא ההיסטוריון של הספרות העברית להעלות על נס מבקרים וחוקרים שלה בזמננו, ימצא את ד"ר ברוך קורצווייל בשורות הראשונות כאחד החוקרים הטכסטואולוגים. בעיקר בזכות שתי תרומות ברורות: (א) בשדה המחקר העגנוני; (ב) קביעת בעיית המסורת כקריטריון מבחינה יצירתית.

שתי עובדות אלו העלו את ד"ר קורצווייל לפיסגה כבר סמנא מובהק, שכן תרבותו האירופית האינטלקטואלית, מזה ותחושתו האסתטיטית מזה, סייעו לו במשימתו לערער את החוקיות המוסכמת של ספרות ההשכלה ולחדש שוף את המציאות החדשה של החילוניות שטבעה את חותמה על הספרות העברית החדשה.

ד"ר קורצווייל, כ"חדש" בספרות העברית, כי רק ב-1942 התחיל צועד את צעדיו הראשונים בה כבש את מקומו בסערה. אך יסוד הצלחתו אינו נעוץ בסערת חידושו שסטה מן הדרך השיגרתי של בחינה ביאוגרפית אימפרסיוניסטית בבקורת, אלא במשקלו הייחודי בהיותו שוקל ומודד את "הערך" הספרותי לאור הספרות העולמית, תבינה וצורותיה. עירנותו ואקטואליותו לגבי כל תופעה ספרותית במשמרת הצעירה, כצד הסתופפו בקלסיקה העברית, עשוהו "לשם דבר" בביקורת. נוסף על כך — כנותו והעזתו לכנות ולהגדיר כל יצירה לפי ערכה האמנותי, אם כי לא פעם גם מפח נפש ומרח רוח גם לחסידיו בטון הפסקני ובמשלטי הבלתימהוקצעים.

בחוקר עגנוני הפליג ד"ר קורצווייל לספרות הכללית כדי למצוא קווי הקבלה בין עולם האמונה היהודית לבין יסודות הרומאן המודרני החברתי. ד"ר קורצווייל צלל לתוך עולם שופע של סמלים וגבורים גרוטסקיים והעלה נרפים נפשיים חדשים במשנת עגנון שהיו בבחינת "ארץ לא נודעת", ובניגוד לרא"מ ליפשיץ, הצביע על המבוכה ב"יצירת ש"י עגנון אשר היתה נחשבת כתמימה ואידילית ללא צל וריבב.

עם הופעתו של ד"ר קורצווייל בשדה המחקר הספרותי הוארה משנת עגנון באור חדש; יד המבוכה גברה בה על התמימות המנוסחת והמסוגגנת, ועגנון הסופר היהודי המקורי והשלם נהפך אליבא דקורצווייל לסופר חילוני, שהיה דוח היא בעיית יסוד שגו.

בספרו החדש על ספרותנו החדשה (בא ד"ר קורצווייל להניח את היסודות להנחותיו הרוחניות שמהן ניזונה עמי דחו העיונית, וכמעט תמיד היא שלובה באבחנתו האסתטיטית.

עולמו הפילוסופי של ד"ר קורצווייל הוא עולם אינטגרלי ומציאותו יציבה עולמו הוא העולם הרוחני של האבות בתוספת מטען משל ר' יצחק בריעה. מצד מיתרס אחד ופרנץ רוזנצווייג ומרטיין בובר, מעברו השני, לפי הרבותו לצטט אותם. הפילוסופיה והאמנות ירדו כרוכים אצלו ולכן קרוב כל כך היסוד המתפוזר אצל היסוד האידולי.

"כל יצירה אמנותית גדולה — כותב קורצווייל — שקופה היא לפי מהותה לשני הכיוונים: כלפי הנצח הגדול וכלפי הנצח הקטן, ככל שנצחה הקטן משקף יותר את מציאות הנצח הגדול בלי לדבר עליו ובלי להענין לחשפי הריהי מצליחה לקרב אותנו להויתנו. במידה שיצירה אמנותית שכולה משימעת וציות לחוק הצורתי, מעוררה בי לבנו גם את הניחוש על ידיעתה העי

(*) ספרותנו החדשה — המשך או מהפכה? מאת ברוך קורצווייל בהוצאת "שוקן".

מוקה את הכחות התהומיים, שעליהם היא מתנשאת ואותם היא מרכנת, בה במידה הוד וגדולה לה והישג של שלימות בבנין הנצח הקטן". כלומר שתי מלכויות הללו זהים הם והות פנימית ואם כי תחומיהן מוגדרים ישנם קווי מגע ביניהן.

בספרות העברית החדשה

ד"ר קורצווייל בבעית האבדן והיחיה של מורשת אבות כפי שהם משיקפים בספרות החדשה מיל"ג ב"קוצו של יוד" ועד "ימי צקלג" של ס. יזהר. ד"ר קורצווייל קובע קביעה מדעית שבעטית המהפכה הצרפתית וההשכלה האירופית נותקה שלשלת הרציפות ה"תרבותית והרוחנית של עם ישראל ומ"אז סוכס הקו וחל ההפרד בין ישן לחדש".

אמנם כבר קודמיו של ד"ר קורצווייל, כגון ד"ר קלוזנר, שהיה ראש וראשון של היסטוריוני הספרות העברית החדשה, גם פישל לחוברות. ג. שפירא — חרצו דינה של הספרות העברית כחדשה ותלוננית, אבל ד"ר קורצווייל חולק על הגורמים (כגון גורמי חוץ לעומת גורמי פנים) והוא מפתח את הנושא ה"ני" בהרחבת היריעה. במסתו המצויינת "הגחות רוחניות של ספרותנו החדשה" מראה שהספרות העברית הפקידה את ערכיה מתחום ספרות הקודש הדתית.

דורות קודמים חיו חיי קדושה, עולמם הרוחני היה קשור בעבודת הבורא ובאמונה שלימה. התרבות היהודית היתה יונקת ממקורות עבר של תורה שכתב ושבעל פה: ספרות ההלכה וספרות שאלות ותשובות. ספרי יראים וספרות הרבנית המאוחרת — כל אותן היסודות היו קונגלומרט מורכב ומאויחד של תרבות הומגנית. אולם עם פרוץ המהפכה הצרפתית והתפשטות ההשכלה האירופית ותורות התבונה החדשות התחילו רוחות חדשות מנשבות ברחבי היהודי. מכאן ואילך נתרוקן מהחזקות האמונתית וההשכלה תלחה את גורלה ביסודות חדשים שתחילה גילתה אותם ואחר כך לחמה למענם. התמודדות זאת של סופרי ההשכלה והתחיה עד לסופרי מציאותנו עם האידיאות החדשות, שיבראשונה קסמו להם ואחר כך נתאכזבו מהם והתחילו בתהיות ובטענות — הם שמהווים את יסוד מחקרו המקיף של ד"ר ברוך קורצווייל.

שתי תפיסות יסודיות הן ב

דרכי הצמיחה והקיום של הספרות העברית החדשה. האחת קובעת שהגורם הישיר והראשי להתחיל עור עם גירוש ספרות תהליך שהלך ונתמשך, דרך התנועה השבתאית המיסטית, עד לגיבושו האחרון. דיעה זו ד"ר ח. ג. שפירא פיתח אותה בתיאוריה מיוחדת והוסיף עליה פרופ' גרשום שלום בעבודתו היי מקיפה על שרשי השבתאיות — כלומר גורמי פנים הם שהתפתחו והביאו אל התוצאה החילונית.

דעה אחרת, תקיפה, מגלה ד"ר ב. קורצווייל, בקבעו כי כחות חוץ ותורות זרות, כגון המהפכה הצרפתית על רעיונותיה הנועזים וההשכלה האירופית והאידיאות ההומניסטיות, הם שקסמו לראשוני ההשכלה בחרם ל"חדש".

ד"ר קורצווייל דורש כאן סמוכין בין חכמת ישראל לבין יוצרי הספרות העברית החדשה: כשם שהראשונה שללה את היהדות כערך מוחלט וגרמה לטמיונה ולשמדה, כך גם הספרות החדשה, שי קיבלה על עצמה את החילוניות כצו עליון ורוקנה את היהדות מאלוקות, בעברה לפסי תג"ך חילוני ולמוסר חיי לוני — הביאה בעטייה את הסלידה מכל דבר יהודי, את הכנעניות שהיא תולדה של ספרות זו, ולסימנים של יאוש וניחיליוס.

ההשכלה אשר פנתה עורף ליהודי ה"ישן ולרוחניותו הצרופה נענתה להשפעתה של הפילוסופיה הניטשאנית ומהרוח האלוקית נתדרדרה לעבר היצרים, ומ"הלוגוס" אל האינסטינקט, בי עיקר בכתבי הסופרים המאוחרים יותר. כגון צרניחובסקי, שניאור, ברזיצבסקי וגם הזו. כי "אחרי התמוטטות העולם האמונתי היהודי, לא נשארה ברירה אלא ללכת בעקבות התהליכים הרוחניים, שהם אימאננטיים לספרות האירופית, שממנה ינקה במעבר מהמאה הייט למאה העשרים היא עומדת, איפוא, בסימן המרידה של כחות "החיים" ברוח, בדעת ובתבונה".

דרכי הרוח והתרבות היהודית נהרין לו לד"ר קורצווייל וב"טיול" ספרותי ארוך הוא מעבירנו דרך הקלאסיקונים העבריים ומוכיח מה עוללה ה"ספרות, בקפחה את הדת היהודית ומהן תוצאותיהם החברתיות. כי אם פייאר ברג עדיין נאבק עם "אריסטו" והוא מחפש את אלקיו, ואם ביאליק עדיין מתרפק על בית המדרש, הרי הגילויים האחרונים בספרות העברית מורים על אדישות ואולי אפילו על קשיחות לגבי עולם העבר.

בחברה העברית מתהלכים כבר צעירים, המכריזים שאין להם חלק ונחלה עם כל הגזות הארוכה בת האלפיים ופניהם מועדות לאיזה קונפדרציה ליבנטינית, לא התפיסה הדתית ולא התפיסה הלאומית היא המקשרת אותם, אלא "שבט חדש" באי מבווד ישראל היא מנת תלומם.

זוהי בעצם האנזקה הקורצוויילית ב"מרחבי הספרות והחברה הישראלית, ומשמעותה עצומה לגבי כל דורשי ה"ספרות העברית, סופריה וחוקריה, וב"עיקר — לדור המחנכים הנזקק בכל פעם לתודעה חדשה...

ליהדות הדתית אין ד"ר קורצו

וייל מחדש ולא כלום. אמנם מערער הוא את בנין הספרות החילונית, אבל לא ערער לשם תשובה, כי אין הוא מאמין בשיבה לפגישה חדשה בין עולם המסורת והספרות, כי עולם המידה וה"ערכין הבטוחים והחד משמעיים אינו כבר עולמנו". יתר מכך, הוא עצמו נרשא בחובו את גורמי אבדנו. הוא העולם של תמול שלשום, שלמעשה בחיים ה"ממשיים לא יקום שוב" (עמ' 9).

אין ד"ר קורצווייל מאמין בשיבת סופרי ישראל אל מסורת ישראל, אם כי יכולים הם להפגש אתה פגישה אובייקטיבית של כאב פרידה או הערצה, בלוד מר, שיבה מאוחרת, פקפקנית אבל לא ברי, ד"ר קורצווייל הוא קרוב אל המציאות הישראלית, אל התרבות ה"יהודית והספרות האירופית, בקבעו קביעה נואשת זאת, אבל ספק הוא אם פרוגנוזה זו כוחה יפה לגבי רוח יש"אל לאור נצח ההיסטוריה.

ספרו האחרון "ספרותנו החדשה — המשך או מהפכה" הוא אחד הספרים (סוף בעמוד 6)

ד"ר ב. קורצווייל

סוף מעמוד 5

המצויינים בשדה המחקר הספרותי בי-
רוחו המחשבתי האנליטי, בבטויו הנועז
והכנ, ובו אתה רואה את ד"ר ברוך
קורצווייל כאחד המבקרים המזהירים בי-
עולם הערכים של התרבות העברית הי-
לוחמים למען אמת שלו ללא רתע. אבל
"אני מאמין" שלו יסודו ושדשו אבן
בוהן מדעי ולא בחינה יהודית פנימית.

(*) "מסכת הרומאן" מאת ב. קורצווייל.
שלימה — ושליחות ספרותית פזו צפון-
יה לכשלוץ.